

Szabó Magda

ADALÉK AZ OTTLIKIÁSZHOZ: LUDÁNY

Egyszer majd összegyűjti és egybeszerkeszti valaki azokat a nagy epikai elemeket, amelyek Ottlik életéről már nyilvánosság elé kerültek, s egy tragikumra-komikumra egyaránt érzékeny fülű modern Homérosz létrehozza az *Otllikiászt*, amelyen mindaddig nevetni lehet, amíg az ember azt nem érzi, hogy a fellobbanó indulattól fulladnia kell. Ottlik születésétől fogva hősköltemény-figura volt, életrajzát zömökben kaján istenek írták, személyének csodája, hogy ellenszélben is meg tudta csúfolni a Végzet vastörvényét, s már akkor sikerült legendakört alakítania maga körül, mikor a marxizmus kezdetől látáshibás optikájában még a legreálisabb tényeket és adatokat is szemérmellenül cáfolták.

Szabályos módszerrel persze nem lehet, soha nem is lehetett őt megközelíteni, tudta ezt az egykori gödöllői lakáshivatali tisztviselőtől kezdve felmúltunk minden funkcionáriusa. A gödöllői epizódnak nem voltam tanúja, arról csak hallottam, sokáig és sokszor volt téma Ottlik kitérése akkori lakóhelye színterén valami lakásügyben, melynek kapcsán egy ingerült válasza mérséklését kívánó tisztviselőt azzal a váddal kényszerített némaságra, hogy mindazok után, amit elraboltak tőle, most már láthatólag az idegességére is igényt tart az állam, holott neki az a kenyérkereső munkaeszköze, az idegesség. A lakásügyet két pillanat alatt elintézték, csak kint legyen a hivatalból. Mondom, ezt csak hallottam, de Ludány neve körünkben először történt kiejtésékor ott voltam, a ténynek írásbeli rögzítése is van, mihelyt haláлом után publikussá válik Szobotka lírai hagyatéka – napjaink verses naplószerű megőrzését az írói pályáját ugyancsak költőként kezdett Szobotka végezte, aki gyerekkorában és később, fiatal éveit Karácsony Sándor fémjelezte korszakában számtalan verset írt, sőt még akkor is költeménybe parancsolta a prózájából kilúgozott személyes indulatokat, mikor már engem megismert. Ottlik és Szobotka egyébként versek révén ismerkedtek meg, Cs. Szabó közvetítésével, hármuk között esett először szó arról, esetleg antológiát lehetne szerkeszteni az angol barokk költészet lefordítandó termékeiből, Szobotka hozzá is fogott, több vers elkészült a remélt antológiából, aztán abbamaradt, utóbb derült ki, az anyag már más költő szerződés lekötötte munkája. Nem akármilyen olvasmány Szobotka majd egyszer előkerülő verses naplója, benne nemcsak közös múltunk, de a kor a mi életünk körét érintő szinte minden figurája szerepel.

A véletlen úgy hozta, hogy azonos mentalitású, egyformán víz alá nyomott, elvileg halálra ítélt, jog nélküli polgárrá alázott baráti írónemzedék pár tagja földrajzi tekintetben is közel élt egymáshoz, nemcsak eszmevilágában. Ottlik, aki gyakran cserélt lakást, leghosszabb ideig egy utcában lakott velünk, ha a Krisztina-templom felől tájoltuk be az Attila utcát, ő az alagúttól számítva balra, mi jobbra éltünk, szemben a Déli vasúttal. Lakásunk ablakából Lengyel Balázsék otthonára lehetett látni, tőlük viszont a Városmajor utcai Basch Lőránt-féle ház volt egy kódobásnyira, ott Mészölyék éltek. '56-ban mindenestre valamennyien ott álltunk együtt a lövedékek zajában a Kékgolyó utca sarkán, és egyikünk se tudta, ránk személy szerint mit hoz a jövő, hogy az országra

akkor és később, ha a helyzet tisztul, végképp nem sejtettük. De a vihart egyformán érzékeltük, egyformán értékeltük is, nagyjából egyformán éltük át, az órák nem voltak unalmasak, Agnesék otthonába belőttek, náluk hiányzott a fal, Szobotka merő véletlenből menekült meg a haláltól, a forradalom kitérőse délutánján – akkor az Főtvös Egyetemen dolgozott – a Bem-szoborhoz vonult a diákjaival, a mellette lépkedő dékáni golyó találta, meg is halt szegény. Nekem a fejem bőréig leégett a hajam, mikor a géplegyvertűz elérte az ablakpárkányunkat, a konyhában főztem, gyertya mellett, ijedtemben a lángba hajoltam. Amikor akkor és ott a Kékgolyó utca sarkán csak a forradalom kegyelmi állapotát értékeltük, a nagyszerűségét, bármilyen tüzes volt is a lehetete, a remélt szabadság lélegzett velem, a végre valódi felszabadulás. Ami aztán november 4-én következett, mindünk sorsát immár harmadszorra döntötte el.

Az a nemzedék, amelynek a tagjai voltunk, először a II. világháború végén határozott úgy, hogy megpróbálja az országhól végre valódi demokráciát formálni igyekvő célkitűzéseket a maga művészi eszközeivel is segíteni. Második döntésünk az én visszavett, helyettem a párt célkitűzésének megfelelőbb írónak adott Baumgartner-díjamat napjára esett, a gesztus, amellyel Révai miniszter fogantatosítani kezdte a szovjet földről importált művészeti kátétézisét, olyan volt, mint a gong: kezdődik az előadás; kinek-kinek el kellett határoznia, hogyan dolgozza fel magára nézve azt, ami történt. A baráti kör válasza egyértelmű volt, ha nincs szabadság, mert az úgy persze messze túlmutatott az én személyemen, akkor ne legyen irodalom se. Elhallgattunk a nyilvánosság számára, fiókjainkban ott lappangott ki-ki publikálástól visszatartott lírai vagy prózai alkotása, a párt meg átvette a művészeti élet irányítását, soha ennyi épülő híd, traktort, foghíjas veteránt, lelkes országépítőt, önkéntes határórt, jóságos szovjet katonát nem termelt még irodalmi időszak. Harmadjára '56-ban, a forradalom leverése után került sor ismét csak közös állásfoglalásra, amikor érzékelnünk kezdtük, a vértanúk nem haltak meg hiába, ritkul vagy legalábbis ritkulni kezd a terror alatt szinte tapint-hatatlanul sűrű levegő, a baráti kör úgy érezte, ha tisztességes paraméterek között mozoghat, elindul újra, ahogy elindult valamikor '45-ben. 1959-ben szinte azonos időpontban jelent meg Ottlik *Iskola a határon*ja és az én első regényem, a *Fraskó*

1945 és 1948 között kezdetben tele voltunk jogos reménnyel, '48 után elkezdtünk gyanakodni. Hogy nem ok nélkül, az nyilvánvaló, egyre érzékelhetőbben rányomta a bélyegét hétköznapjainkra és bevont ünnepeinkre a terror. 1956-ig se lehetett aggodalom nélkül járni éjszaka az utcákon, bár ebben az időszakban inkább a hajnalok voltak kockázatosak, a váratlan látogatók virradat előtt szerettek érkezni, '56 után hosszú időbe került, míg valahogy megszilárdult a rend, és legalább illúziója volt a biztonságosabb járásnak-kelésnek. Ha este találkoztunk, nemegyszer előfordult, hogy együtt maradtunk éjszakára, vagy legalábbis megvártuk a fényt. A gyakorlat valahogy úgy alakította, hogy mi Szobotkával legtöbbször Ottlikéknél bukkantunk fel, nekünk egyetlen szobából állt az otthonunk. Ottlikék lakása legáttekinthetlenebb periódusuk idején is mindig úgy hatott, mintha nagyobb volna önmagánál, ez Ottlikné. Gyöngyi számos csodájának egyike volt. Gyöngyi igazán megérdemelné, hogy az írófeleségek panteonjában különleges fülkéje legyen. Feledhetetlen alakját minden kávéillat visszasondítja az emlékezetembe, ő főzte a világ legillatosabb feketéjét öt szem babból, és ő tudta egyedül elkészíteni a csodálatos pöttyűt, azt a süteményt, amelyet csak a dzsentrivilág lányai ismertek, s melynek családi változatait ősanyáink haldoklásuk idején lá-

nyaik fülébe sűgva árulták el. Gyöngyi pár deka lisztből és valami titokzatos egyébből ezeregyéjszakai finomságot teremtett. Gyöngyi kávéja, pötifurja, a szobában lengő enyhe vaníliaillat, amely a keserű mandula leheletével keveredett, egyszerre idézte akkori számunkra a halált és a keservében is kívánt életet, mint ahogy minden rántott hús előkészítésének sercegése Ágnes szép fiatal arcát sodorja vissza felém az időben, náluk vagyunk, aki írónak számít a fiatalok közül, mind ott van Balázsék konyhájában, Ágnes szőke sörénye lobog, senki se tudja, hogyan tudott Balázs húst szerezni, de van. Ágnes peccenyét süt, kikapdossuk a kezéből.

Együttléteinkhez a titkos felolvasások és a játékok úgy hozzátartoztak, mint a levegő. Ahogy mondtam, mi Ottlikékhoz jártunk a legtöbbit, ahogy átléptük a küszöbüket, ki-ki felvette a magunk adományozta titkos nevét. Ottlik ugyan állandóan tagadta, hogy bárkit is megmentett volna a II. világháborúban, de emberszabadítási akciói sorozata annyira köztudomású volt, hogy csak legyintettünk. Nevet is olyat kapott, ami számtalan megmentett, elrejtett barátjára utalt, ő volt Pimpernelly Nelly, a Vörös Pimpernel közeli rokona. Gyöngyi, aki olyan volt, mint egy szecessziós festmény figurája, klímái szépség, a dzsentriasszony prototípusa lett a játékban Csinom Palkó, Szobotka, a tartózkodó modora és visszafogott magatartása miatt Lordnak csúfolt hajdani angol szakos egyetemi hallgató Göre Gábor, én meg Szent Lajos (a világhírű regény hídja miatt, amely az én életemben Debrecen kötötte össze Budapesttel).

Játékaink változatosak voltak, az együttlétek forgatókönyve mindig azonos, kávézunk, olykor bor is volt, pötifur mindig. Ludány estéjén valami nyugtalanság rezgett a biedermeier bútorok között, ahogy Szobotka naplója megőrizte, az után a játékos este után következett, amelyen én bemutattam a *Sztálin bajusza* című költeményemet, és ismertettem a munkaversenyben győztes szocialista kisnyúl kitudatásának napját a Parlamentben. Előzőleg csupa harmonikus és végig nevetéssel kísért magánkulturális műsoraink és politikai beszámolóink voltak. Gyöngyi nemcsak pötifurt tudott csinálni, de az Isten őrizte azt a kül- vagy helpolitikai szituációt vagy személyiséget, akit a mi hivatalos rádiókommentátorunk, Csinom ismertetett.

November volt, apám-anyám hónapja, korai tél. Aznap Csinom Palkó lett volna a soros, hogy szórakoztasson, de Gyöngyi azzal nyitott ajtót, elnézést kér, aznap nincs a helyzet magaslatán, vagy ne játszunk, vagy valaki vegye át tőle a külügyi kommentárt. Nem néztünk egymásra Szobotkával, de mindketten tudtuk, történhetett valami náluk vagy köztük. Ha akarják, megmondják, de hallgattak. Csinom nyúzott volt, Ottlik szinte harapott. Voltunk olyan jóban, hogy Szobotka meg is kérdezte, nem volna-e helyes, ha elhalasztanánk a mai találkozást, ne menjünk haza?

– Nem mentek sehová – mondta Ottlik. A szeme olyan volt, mint a lázas betegé.

– Ma forradalmi törvényszéket alakítunk, és halálra ítéljük Ludányt.

A konstrukciós perek, a tömeges gyilkosságok, maga a forradalom tenger áldozatával még olyan közel voltak, hogy megborzadtunk az ötletétől, ritkán élt át egy generáció ennyi kivégzést, mint amennyinek mi tanúi voltunk. Azonnal tiltakoztam, Szobotka ingerülten legyintett.

– Na – nógatott Ottlik –, Göre lesz a bíró, Csinom képviseli a vádat, Szent Lajos elítél és kivégeztet.

– Köszönöm – mondtam – Milyen udvarias. Miért kellene magát kivégezni? – (Haláláig nem tegeződtünk, több haráunkkal is jóval később változtattunk a magázáson.)

– Meri tehetségtelen vagyok, életemben egy jó sort le nem írtam, nem is fogok. Amellett a neuraszténiám elviselhetetlen. Én tulajdonképpen gyilkos vagyok.

– Most ismét kételkedünk magunkban – mondta Csinom Palkó szárazon. – Ne menjek haza, majd elmúlik. Játsszunk hajtogatást, akkor legalább nevetünk.

A hajtogatás olyan játék volt, amely verset eredményezett, valaki papíron elindított egy sort, akinek a behajtott cédlulát továbbadta, a sornak csak az utolsó szavát ismerhette, azt kellett folytatnia, arra keresett rímet, az egybeolvasott értelmellenség aztán sajátos eredményt hozott, Ottlik nem vállalta.

– Én nem hajtogatok, én nem akarok gondolkodni, csináljatok törvényszéket, ítéljetez el, úgyse érek én semmit, és akkor végre csend lesz és béke.

A mikrovilággal van baj, gondoltam – valami történt a házások közt. Nem néztem Szobotkára, nyilván ugyanígy észrevette. De bármi volt, értelmetlen, hogy Cipi ilyen élesen reagáljon rá, mint a törvényszéki játék, azt csak tudja, hogy Gyöngyi szereti, hogy mennyire szereti, azt nyilván csak Bim méri fel, Gyöngyi barátnője, aki, míg Csinom élt, hűségesen végigkísérte minden úton. De persze tudta az egész baráti kör, hogy döntően soha semmi miatt nem fog változni kettejük egymáshoz való viszonya, legfeljebb Csinom klímái arcán lesz egy árnyalattal sűrűbb az árnyék. Végre leültünk, Ottlik csendesedett, mikor megint megszólalt, már majdnem a megszokott volt a hangja.

– Nekem két lényem van – mondta –, elég volna egy. Onnagami iker vagyok, de minék nekem iker. Legjobb volna, ha mégis felállna az a törvényszék.

– Nem hagyja abba? – kérdezte Göre Csinomtól.

Csinom osztotta a pötifúrhoz a tányért. Fegyelmezett volt, látszott rajta, erejébe kerül.

– Ki kell várni. Tegnap megint jelentkezett Ludány, ilyenkor egy darabig azt üldözi.

A név számomra azért volt abszurd, mert nekem volt Debrecenben ilyen nevű ismerősöm, azazhogy nem nekem, a *Régimódi történet* Gizellájának. Én csak hallottam arról, hogy kalábert az pókeri Gizella mindig valami Ludánnyal játszott, mikor végre sikerült férjhez mennie az én anyám első férjéhez. Hogy kerül az Ottlik életébe ez a sosem említett valaki? Vagy kitalálta? Csak nem alkotott Pimpernelly Nelly egy új mitológiai figurát?

– Legalább Ludányt végezzétek ki – kérte Pimpernelly, de ezt már Gyöngyinek mondta, félreérthetetlenül neki –, akkor Csinom férjhez mehet újra, és talán azt kapja, amit megérdemel.

Csinom felállt, és kiment a konyhába. Göre is felállt, ritkán láttam Szobotkát ilyen indulatosnak.

– Hagyd abba, légy szíves! Legalább velünk ne akard elhitetni, hogyha bármi van, örömből szervezed az életedbe a nehézségeket, és fél lábbon táncolsz amiatt, ha nem tudod megkímélni Gyöngyit mit tudom én mitől. Neked nem Ludánnyal vagy kívül van bajod, hanem azzal, ami itt folyik. Nem játszunk kivégzősdőt, elmegyünk haza.

Csinom akkor lépett vissza a szobába, kezében a pötifúr, a vanília illata most nem illett a hangulathoz.

– Nem mennek sehova – mondta Csinom. – Hagyják Cipit szublimálni, ez az egyetlen módszer arra, hogy Ludányt távozásra bírjuk. Bár felőlem maradhat, én megszoktam, ismerem Ludányt.

Szép szeme mélyén ott volt a ki nem mondott mondatok sora, mit szokott, szokhatott meg. Szegény Birkás Bandi akkor még bőven élt, ő mondta egyszer még a Központi Aktíváriumban, rettenetes és gyönyörű ifjúságunk egyik színterén, hogy nem lehet senkinek se könnyű egy fürdőszobába járni a Himalájával.

A híres kávé párologott, Csinom betöltötte, ez kicsit lazított a feszültségen, jobb kedvünk lett. Ottlik egyszer csak elnevette magát, ritkán nevetett, valami kettős volt a nevetésében, a száján egy csecsemő és egy aggastyán mosolya, egyazon izommozdulattal, egyazon időben. Megint visszatért Ludányra.

– Azt nem értitek, hogy én Ludány vagyok, de nem használhatom mentségül azt, hogy most ez a szörnyeteg élet is Ludány.

Csinom ránézett, szinte hallható volt a gondolata: Nekem csinálhatsz, amit akarsz, együtt leszünk holtomig. Minek ezt örökké visszaigazoltatni?

– Ha minden Ludány – mondta hidegen Göre –, akkor te mint Ludány csak a tünete vagy, és mint ilyen, ártatlan, mert politikailag nem vagy Ludány, és magánilag a Ludányság Csinomra tartozik.

– Felőlem a mennyezetem sétálhat, vagy ordítozhat, engem nem zavar – fordult felé Gyöngyi –, csak Cipi dült miatta, pedig nincs oka. Szent Lajos, ti írók vagytok, miért nem segítetek neki, szublimáljátok azt a nyomorult Ludányt, akkor csend lesz. Majd Göre meg Szent Lajos összeszedi magát, és megírja az ikredet, és attól Ludány elgyengül, te meg erős leszel. Csináljátok már!

– Bánom is én – mondta Ottlik – Mihe akarjátok szublimálni, ódába?

Göre döntött, nem én.

– Hát ha Ludány Ludány, akkor nem ódába való, hanem limerickbe. Azt te tudod a legjobban. Öld meg te Ludányt egy limerickkel.

– Sose javasoljatok neki semmit – mondta Csinom –, akkor csak azért se csinálja. Próbáljátok neki megtiltani.

– Én örültt vagyok, nem hülye – mondta Ottlik –, ne sértess.

A limericket végül is ketten csináltuk meg Szobotkával. Az enyém nem sikerült, a limerickhez szárazabb humor kell, mint az enyém, a Szobotkáét fogadtuk el, akkor már mindenki tudott nevetni, pedig a limerick voltaképpen gonosz kis vers, ha nagyon jól sikerül, van valami baj a komizságában. Az alkotást én mutattam be.

– Vers Ottlik Ludányról – mondtam szavaló hangon –, írta Göre és Szent Lajos, utóbbi csak megpróbálta, de belebukott. Beküldve a *Népszabadság* első számú gyilkosának Cím: Irodalmi rovat.

– Hear, hear! – mondta Ottlik. Én felolvastam:

*„Az én nevem voltaképp Ludány,
és Jolyton itt örjögök Budán.
Már régen meghaltam,
de táncolok holtan,
és van három csikkszemű kutyám.”*

– Mije van? – kiáltotta a felharsanó nevetésben Csinom. – Csikkszemű kutyája? Szobotka szelíden mosolygott.

– Variáció egy, variáció kettő, ismerteti Szent Lajos.

*„Az én nevem nem Ludány, Ottlik,
A ruhámon itt llik meg ott llik.
Aki romakon dudál,
és sűrűn szublimál,
s úgy kottlik, hogy sose botlik.”*

– Ez a Göre zseni – mondta Csinom. Ludány válaszolt neki:

– Azért nem viszi semmire. Pedig én Ludány vagyok, csak nem akarjátok elfogadni, ha szublimáljátok, akkor is Ludány. És a csikkszemű kutyát is kérem, mind a két variációt.

– Adjátok neki, mind a két variációt – javasolta Csinom. – Gyere, Szent Lajos, nézzük meg a pogácsát.

A konyhában nem kérdeztem én semmit. Ha Ludány, legyen az, megírta az *Iskolát*, tehetsége viharában napok és holdak kavarnak, és zeng az ég. Hát nem mindegy? A konyhát betöltötte a friss pogácsa lehelete, Gyöngyi óvatosan rakta porcelántálcára, némán kapkodta ki a tepsiből. Hirtelen rájöttem, hogy talán mégsem egészen mindegy. Én csak a harátja vagyok Ludánynak, nem a felesége.

Kurdi Imre

KILENC VERSSORRÓL

Egy Rilke-vers két magyar fordításban

„A műfordító feladata mégiscsak az, hogy költészetet hozzon létre. Persze se jobbat, se rosszabbat, se mászt, mint az eredeti. Képtelenség ez, amit mindennap gyakorlunk. Hát még ha hozzáiszimítjuk azt a lehetetlen, csakis magyar követelményt, amit az úgynevezett formahűség jelent!” – írja Nemes Nagy Ágnes FORDÍTANI című esszéjében.

E mértékadó fordítói ars poetica valóban mértékül fog szolgálni számunkra a következőkben: saját mértékével mérjük Nemes Nagy Ágnest, aki Rilke-fordítóként e dolgozat egyik főszereplője.

Vizsgálódásunk tárgya egy rövid, mindössze háromsoros Rilke-vers, illetve két magyar fordítása; megtalálhatók az Európa Kiadó 1983-as Rilke-kötetében. Maga a vers 1903-as keletkezésű, és 1905-ben jelent meg először. A STUNDEN-BUCH harmadik, a szegénységről és a halálról szóló könyvének híres, hatodik darabjáról van szó:

„O Herr, gib jedem seinen eignen Tod
Das Sterben, das aus jenem Leben geht,
darin er Liebe hatte, Sinn und Not.”

A két magyar fordítás így hangzik:

„Saját halálát add meg, Istenem,
mindenkinek, azt, mi létében érik,
amelyben vágyt, ínség s értelem.”
(Nemes Nagy Ágnes)